

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»



КОВАЛЬЧУК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.146(477)

**ВЧЕННЯ ПРО РЕЧОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ
ПРОЦЕСІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА ПРАКТИЧНІ
ОСНОВИ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України
Басай Віктор Давидович,
Європейський університет,
професор кафедри кримінального права,
процесу та криміналістики

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України
Капліна Оксана Володимирівна,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
завідувач кафедри кримінального процесу

доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України
Погорецький Микола Анатолійович,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри правосуддя

доктор юридичних наук, професор
Юхно Олександр Олександрович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
завідувач кафедри кримінального процесу
та організації досудового слідства факультету № 1

Захист відбудеться «__» _____ 2018 р. о ____ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д41.086.03 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Академічна, 2.

Автореферат розісланий «__» _____ 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



І.В. Лагутіна

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Закріплюючи у частині другій ст. 3 Конституції України пріоритет прав та свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільного життя і визнаючи їх утвердження та забезпечення як головний обов'язок держави, Україна спрямовує свої зусилля на приведення у відповідність до обраного демократичного курсу розвитку норм усіх безвинятку галузей права. Поряд із цим, необхідність ефективної протидії злочинності зумовлює потребу в забезпеченні балансу між публічними і приватними інтересами у сфері кримінального провадження, у зв'язку з чим законодавець в якості його завдань визначає не лише захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, але й забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необгрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2 КПК України).

Виконання вказаних завдань кримінального провадження забезпечується шляхом належного здійснення кримінального процесуального доказування за допомогою використання доказів – фактичних даних, що отримані у передбаченому КПК України порядку та містяться у процесуальних джерелах, визначених у частині другій ст. 84 КПК України. Будучи одним із видів доказів, речові докази формуються та використовуються майже у кожному кримінальному провадженні та, з огляду на притаманні їм ознаки, відіграють (у разі визнання їх належними, допустимими і достовірними) практично беззаперечну роль у встановленні наявності/відсутності фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження. Водночас, матеріальний характер речових доказів, притаманність їм різноманітних фізичних властивостей і необмеженість кола матеріальних об'єктів, які можуть використовуватися в якості речових доказів у кримінальному провадженні, зумовлює складність проблематики речових доказів.

Із урахуванням специфіки речових доказів, законодавець приділяє їм підвищену увагу, закріплюючи поняття речових доказів, перелік їх видів за зв'язком із подією кримінального правопорушення, способи збирання речових доказів стороною обвинувачення, строки і порядок їх зберігання, способи і порядок вирішення питання про них тощо. Проте, досвід практичного застосування норм, які складають інститут речових доказів, свідчить про наявність істотної кількості прогалин і неоднозначне тлумачення окремих його норм, що створює підґрунтя для їх неоднакового застосування.

У доктрині кримінального процесу до дослідження проблематики речових доказів у різний час зверталися вітчизняні та зарубіжні вчені, наукові

розробки яких мають фундаментальне значення для формування теоретичних передумов вчення про речові докази.

Протягом 40-х років XIX століття – початку XX століття теоретичні та практичні питання стосовно речових доказів досліджувалися Я.І. Баршевим, С.І. Вікторським, Л.Є. Владіміровим, М.В. Духовським, Л.Л. Камбеком, Д.А. Капланом, В.А. Ліновським, П.І. Люблінським, С.В. Познишевим, М.М. Розіним, В.К. Случевським, В.Д. Спасовичем, Д.М. Стефановським, М.І. Стояновським, О.С. Тагером, М.О. Терновським, І.Я. Фойницьким, В.П. Ширковим, С.Г. Щегловітовим та іншими науковцями.

Із початку 20-х років і до кінця 80-х років XX століття проблематика речових доказів виступала предметом дослідження у наукових працях В.Д. Арсеньева, Т.В. Варфоломеєвої, М.М. Видрі, В.І. Громова, В.Я. Дорохова, Г.Б. Карновича, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, Ю.К. Орлова, Р.Д. Рахунова, М.О. Селіванова, М.С. Строговича та інших вітчизняних і зарубіжних учених.

Починаючи з 90-х років XX століття, в українській доктрині кримінального процесу до дослідження проблематики речових доказів зверталися Ю.М. Грошевий, Є.Г. Коваленко, І.І. Котюк, Л.М. Лобойко, А.О. Ляш, С.М. Стахівський, В.М. Тертишник та інші вчені-процесуалісти.

На основі КПК України 2012 року теоретичні та практичні аспекти зазначеної проблематики досліджували Ю.П. Аленін, В.В. Вапнярчук, І.В. Гловюк, Д.В. Давидова, І.Ю. Кайло, О.В. Капліна, О.А. Кравченко, О.І. Крицька, М.А. Погорецький, А.Р. Туманянц, О.Ю. Хахуцяк, Р.М. Шехавцов, М.Є. Шумило, О.Г. Шило та інші науковці. Зокрема, І.О. Крицькою захищено кандидатську дисертацію «Речові докази у кримінальному провадженні» (м. Харків, 2018 р.), присвячену комплексному аналізу процесуального механізму формування речових доказів, їх зберігання й використання у кримінальному провадженні.

Істотна увага дослідженню речових доказів приділяється у працях сучасних зарубіжних учених-процесуалістів: А.Р. Белкіна, В.С. Балакшина, О.Є. Головкина, М.М. Єгорова, М.Є. Кравченка, Д.А. Лопаткіна, Р.Я. Мамедова, Н.А. Поповой, О.О. Рясова, Ю.В. Худякової, С.А. Шейфера та інших.

Незважаючи на істотний внесок науковців у розробку проблематики речових доказів, значна кількість її теоретичних і практичних аспектів на сьогодні не досліджувалася, розкривалася фрагментарно, недостатньо повно або не отримала однозначного вирішення. Зокрема, залишаються недослідженими процесуальні основи використання речових доказів у кримінальному провадженні, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням, європейські правові стандарти формування та використання речових доказів під час кримінального провадження і забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів під час кримінального провадження. Фрагментарно висвітлюються напрями врахування позитивного досвіду кримінального процесуального законодавства низки зарубіжних країн у частині визначення поняття речових

доказів і перспективи впровадження у КПК України процедури депонування речових доказів. Недостатньо повно розкрито еволюцію поняття речових доказів, особливості їх збирання стороною обвинувачення у ході негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, способи участі сторони захисту, потерпілого і представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у збиранні речових доказів, особливості їх перевірки та оцінки під час досудового розслідування і формування під час судового провадження, порядок та умови зберігання речових доказів, способи і порядок вирішення їх долі. Неоднозначно визначаються поняття, сутність, процесуальні властивості та види речових доказів, умови допустимості речових доказів, одержаних під час здійснення адміністративної діяльності та ОРД, строки зберігання речових доказів.

У слідчій і судовій практиці існує низка практичних проблем, пов'язаних зі збиранням, перевіркою, оцінкою, використанням, зберіганням речових доказів і вирішенням питання про них. При цьому вказані проблеми поглиблюються за рахунок висловлення у доктрині кримінального процесу відмінних підходів до їх вирішення, в тому числі й у ході коментування норм, які складають інститут речових доказів, і розробки на їх основі відповідних практичних рекомендацій.

Викладене зумовлює актуальність комплексного наукового дослідження теоретичних і практичних аспектів проблематики речових доказів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження ґрунтується на основних положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, затвердженої Указом Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008, Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленої Указом Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25.08.2015 р. № 501/2015, Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23.11.2015 р. № 1393-р.

Дисертацію виконано в межах плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія» «Удосконалення сучасного кримінально-процесуального законодавства та забезпечення його ефективності в умовах правової реформи» на 2011-2015 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» на 2011-2015 роки (державний реєстраційний номер 0110U000671), а також плану науково-дослідної роботи кафедри кримінального процесу «Динаміка кримінального процесуального законодавства України: досвід та перспективи» на 2016-2020 роки як складової плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія

інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016-2020 роки (державний реєстраційний номер 0116U001842).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає у формуванні концепції речових доказів у кримінальному процесі на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру, а також внесенні науково обґрунтованих пропозицій, спрямованих на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження.

Для досягнення зазначеної мети у дисертації вирішувалися такі завдання: охарактеризувати процес формування вчення про речові докази у кримінальному процесі шляхом виокремлення у його структурі відносно самостійних і послідовно змінюваних етапів та визначення основних тенденцій розвитку наукового знання про речові докази протягом кожного з них, на підставі чого обґрунтувати доцільність виокремлення вчення про речові докази в якості кримінального процесуального вчення;

охарактеризувати об'єкт, предмет, мету, завдання, значення та систему вчення про речові докази, з урахуванням яких визначити його поняття, а також розкрити методологічні основи цього кримінального процесуального вчення;

розкрити сутність речових доказів як правового явища, надати авторське визначення їх поняття і запропонувати авторську концепцію речових доказів у кримінальному процесі;

встановити систему процесуальних властивостей речових доказів, здійснити їх характеристику та, з урахуванням отриманих результатів, визначити поняття належності, допустимості та достовірності речових доказів;

виокремити критерії класифікації речових доказів;

з'ясувати місце формування речових доказів у структурі кримінального процесуального доказування, охарактеризувати його зміст під час досудового розслідування та визначити особливості формування речових доказів під час судового провадження;

запропонувати доктринальну модель депонування речових доказів у кримінальному процесі та визначити перспективи її нормативного закріплення;

з'ясувати місце використання речових доказів у структурі кримінального процесуального доказування, виокремити основні способи використання речових доказів у кримінальному провадженні та розкрити їх зміст;

розкрити поняття, сутність і зміст зберігання речових доказів як умови забезпечення недоторканності права власності й охарактеризувати строки, порядок та умови їх зберігання;

охарактеризувати способи вирішення питання про долю речових доказів під час досудового розслідування та судового провадження, розкрити порядок вирішення їх долі слідчим суддею і судом, визначити особливості вирішення питання про них у ході апеляційного провадження та виконання вироку;

визначити підстави відшкодування шкоди, завданої втратою і пошкодженням речових доказів у кримінальному провадженні як гарантії поновлення майнових прав учасників кримінального провадження, та, з урахуванням практики ЄСПЛ, розкрити порядок відшкодування такої шкоди;

охарактеризувати на основі міжнародних договорів і практики ЄСПЛ європейські правові стандарти формування та використання речових доказів у ході кримінального провадження і забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів під час кримінального провадження;

розробити науково обгрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі формування (збирання, перевірки, оцінки) і використання речових доказів у ході досудового розслідування та судового провадження, а також у процесі їх зберігання, вирішення питання про них і відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням.

Предметом дослідження є теоретико-правові та практичні основи вчення про речові докази у кримінальному процесі.

Методи дослідження. Дисертація ґрунтується на комплексному застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, обраних з урахуванням мети і завдань дослідження, його об'єкта та предмета. Історико-правовий метод використовувався у ході дослідження генези розвитку вчення про речові докази (підрозділ 1.1) та нормативного закріплення поняття речових доказів у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві (підрозділ 2.1). Порівняльно-правовий метод дозволив зіставити поняття речових доказів у кримінальному процесуальному законодавстві України і деяких зарубіжних країн та встановити можливість урахування позитивного досвіду в процесі подальшого вдосконалення нормативного визначення поняття речових доказів у КПК України (підрозділ 2.1). Застосування системно-структурного методу забезпечило відмежування речових доказів від документів як самостійного виду доказів і зразків для експертизи (підрозділ 2.1), здійснення їх класифікації (підрозділ 2.2) і розкриття структури кримінального процесуального доказування (підрозділ 3.1). Звернення до структурно-функціонального методу дозволило визначити функціональне призначення речових доказів шляхом розкриття способів їх використання у кримінальному провадженні (підрозділ 3.5). За допомогою формально-юридичного методу сформульовано визначення понять «вчення про речові докази», «належність доказів», «допустимість доказів», «достовірність доказів», «достатність доказів», «речовий доказ», «депонування речових доказів», «зберігання речових доказів» (підрозділи 1.2, 2.1, 3.4, 4.1), а також інших понять, авторське визначення яких наводиться у

дисертації. Соціолого-правовий метод використовувався під час дослідження емпіричної бази, проведення анкетування практичних працівників та аналізу його результатів (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3, 3.4, 3.5, 4.1, 4.2, 4.3). Метод теоретико-правового моделювання дозволив обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження (підрозділи 2.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2, 4.3).

Нормативну основу дисертації становлять: Конституція України, міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, акти кримінального та кримінального процесуального законодавства України і деяких зарубіжних держав.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці українських і зарубіжних вчених у галузі загальнотеоретичної юриспруденції, філософії, логіки, кримінального, кримінального процесуального, міжнародного, цивільного права та криміналістики.

Емпіричну базу дослідження становлять: рішення ЄСПЛ, рішення Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, узагальнення судової практики Верховного Суду України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ та інших судів, матеріали понад 250 кримінальних проваджень, результати проведеного узагальнення судової практики, у ході якого опрацьовано понад 1000 судових рішень, внесених до Єдиного державного реєстру судових рішень, результати анкетування 118 суддів місцевих та апеляційних судів, 105 слідчих, 64 прокурорів, 155 адвокатів і 78 науково-педагогічних працівників усіх регіонів України (усього 520 респондентів).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру розроблено й обґрунтовано концепцію речових доказів у кримінальному процесі з урахуванням європейських правових стандартів справедливого правосуддя та забезпечення прав учасників кримінального провадження.

За результатами проведеного дослідження сформульовані такі найважливіші положення, що містять наукову новизну:

вперше:

визначено основні етапи еволюції наукового знання про речові докази, виокремлення яких дозволило розкрити притаманні його розвитку тенденції та встановити емпіричні і теоретичні передумови для формування вчення про речові докази;

з позицій системного підходу обґрунтовано самостійність кримінального процесуального вчення про речові докази, визначено його об'єкт, предмет,

мету, завдання, значення та систему, сформульовано поняття вказаного вчення й охарактеризовано методологічну основу;

на основі комплексного підходу запропоновано характеризувати сутність речових доказів як за допомогою розкриття їх сутнісних елементів, що дозволяють визначити онтологічні основи речових доказів як об'єкта пізнання та розкрити їх структуру як правового явища, так і шляхом окреслення притаманних речовим доказам ознак, що дозволяють охарактеризувати їх логічні основи, визначити поняття речових доказів і відмежувати їх від документів та інших матеріальних об'єктів, що використовуються у кримінальному провадженні;

розроблено доктринальну модель депонування речових доказів у кримінальному процесі, яка включає в себе підстави проведення огляду речових доказів під час досудового розслідування у судовому засіданні, процесуальний порядок депонування речових доказів, процесуальний порядок дослідження депонованих речових доказів під час судового провадження та особливості їх оцінки судом, а також запропоновано на її основі законодавчу модель депонування речових доказів як нового субінституту кримінального процесуального права;

узагальнено способи використання речових доказів, до яких запропоновано відносити їх використання слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом для обґрунтування процесуальних рішень, їх використання для перевірки наявних та отримання нових доказів, їх використання сторонами кримінального провадження для обґрунтування своїх правових позицій;

розроблено механізм передачі речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання), визначено коло умов, необхідних для їх передачі на зберігання (відповідальне зберігання), і запропоновано порядок її процесуального оформлення;

обґрунтовано недоцільність повернення речових доказів власнику (законному володільцю) до моменту фактичного виконання процесуального рішення, яким закінчується кримінальне провадження та в якому вирішено питання про спеціальну конфіскацію або долю речових доказів, а у разі існування спору про належність речей, що підлягають поверненню, – до моменту фактичного виконання рішення суду, постановленого за результатами його розгляду у порядку цивільного судочинства;

аргументовано необхідність забезпечення пріоритету повернення речових доказів як способу вирішення долі речових доказів, що посилить приватний інтерес потерпілого у поновленні його майнових прав на гроші, цінності та інше майно, яке було неправомірно відчужене внаслідок вчинення кримінального правопорушення, а також обґрунтовано доцільність застосування спеціальної конфіскації до вказаних речових доказів за умови, що вони не підлягають поверненню власнику (законному володільцю);

доведено зумовленість способів вирішення долі речових доказів їх видами, що виділяються за критерієм зв'язку речових доказів із подією

кримінального правопорушення (за винятком указаних у ч. 6 ст. 100 КПК України речових доказів, способи вирішення долі яких залежать від особливих властивостей самих речових доказів та їх вартості);

узагальнено європейські правові стандарти відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів, до яких запропоновано віднести: включення до розміру майнової шкоди неотриманих доходів, можливість відшкодування моральної шкоди юридичним особам, можливість здійснення загальної оцінки завданої шкоди на засадах справедливості;

охарактеризовано європейські правові стандарти формування та використання речових доказів: законність способів їх збирання (належність використовуваних для збирання процесуальних дій, дотримання порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання речових доказів, достатність проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів) і дотримання порядку подання речових доказів національним судам, їх дослідження, оцінки і використання останніми в аспекті дотримання закріплених ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. (далі по тексті – Конвенції) гарантій справедливого судового розгляду: права мовчати і не свідчити проти себе, права подавати докази, права ознайомитися з доказами, поданими стороною обвинувачення, та оспорювати їх;

узагальнено європейські правові стандарти забезпечення права власності на речі, вилучені в якості речових доказів, до яких запропоновано віднести: встановлення кола матеріальних об'єктів, які у даній справі охоплюються поняттям «майно», встановлення наявності у заявника права власності на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу від 20.03.1952 р. до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі по тексті – Першого протоколу), встановлення факту втручання у право власності заявника на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу, надання правової оцінки допущеному порушенню права власності шляхом визначення норми ст. 1 Першого протоколу, яка підлягає застосуванню, надання правової оцінки дотриманню умов правомірності втручання у право власності (вимоги законності, наявності загального (суспільного) інтересу, якому слугувало втручання у право власності під час кримінального провадження, забезпеченню справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності);

вдосконалено:

доктринальне визначення поняття «речові докази» шляхом відмови від наведення відкритого переліку їх видів та узагальнення кола матеріальних об'єктів за їх зв'язком з подією кримінального правопорушення;

систему ознак речових доказів, до числа яких віднесено предметність (яка відображає матеріальний характер речових доказів), об'єктивність (що передбачає їх утворення у зв'язку з подією кримінального правопорушення),

інформативність (яка вказує на зміст речових доказів) і процесуальну визначеність (що характеризує їх процесуальну форму);

критерії розмежування речових доказів із документами як самостійним видом доказів і зразками для експертизи, зокрема обґрунтовано, що єдиним та достатнім критерієм для їх розмежування виступає невідповідність документів і зразків для експертизи ознакам речових доказів;

теоретичні напрацювання щодо допустимості речових доказів, зокрема визначено умови допустимості матеріальних об'єктів, отриманих у порядку міжнародного співробітництва, під час здійснення адміністративної діяльності та у результаті здійснення ОРД, які необхідні для визнання їх речовими доказами і використання у кримінальному процесуальному доказуванні, а також узагальнено підстави визнання речових доказів недопустимими;

обґрунтування необхідності розширення способів збирання речових доказів стороною обвинувачення шляхом вилучення речей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, та речей, вилучених законом з обігу, під час огляду трупа, пов'язаного з ексгумацією, й освідування;

визначення особливостей формування речових доказів під час судового провадження, зокрема обґрунтовано необхідність здійснення огляду речових доказів за їх місцезнаходженням з повідомленням учасників кримінального провадження про дату, час та місце його проведення, надання їм права звертати увагу суду на обставини, які, на їхню думку, можуть мати доказове значення, та процесуальною фіксацією ходу та результатів проведення такого огляду у протоколі з обов'язковим застосуванням технічних засобів фіксування;

доктринальне визначення змісту зберігання речових доказів, яким запропоновано охоплювати сукупність нормативно-закріплених і загальноприйнятих заходів, що зумовлені видом речового доказу, його фізичними властивостями і виступають достатніми для його збереження у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні;

дістало подальшого розвитку:

доктринальні підходи до визначення сутнісних елементів речових доказів, до числа яких запропоновано віднести: 1) зміст, який становлять отримані у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення, на підставі яких можуть бути встановлені факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; 2) процесуальну форму, яку складають матеріальний об'єкт, що виступає носієм фактичних даних, і відображення шляхом опису відомостей про нього, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час проведення яких матеріальний об'єкт був отриманий та оглянутий (протоколі огляду предмета, огляду місця події, обшуку, затримання тощо);

наукові положення щодо структури кримінального процесуального доказування, в якій запропоновано виділяти два елементи (етапи): формування доказів, що включає в себе їх збирання (отримання за допомогою способів, передбачених КПК України, і процесуальне закріплення), перевірку й оцінку, та використання доказів, що включає в себе процесуальну діяльність з оперування ними;

наукова позиція щодо доцільності покладення на сторону обвинувачення обов'язку здійснити вилучення речей і документів у разі постановлення слідчим суддею ухвали про тимчасовий доступ до них за клопотанням сторони захисту, зокрема розроблено відповідні доповнення до норм КПК України, що передбачають проведення у таких випадках тимчасового доступу до речей і документів стороною обвинувачення за дорученням слідчого судді, суду з обов'язковим залученням до його проведення сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, які ініціювали проведення тимчасового доступу;

теоретичні положення стосовно здійснення перевірки речових доказів, зокрема обґрунтовано її здійснення стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, шляхом аналізу та синтезу кожного речового доказу, його співставлення з іншими наявними доказами і збирання нових доказів за допомогою способів, визначених ч. 3 ст. 93 КПК України;

наукові погляди щодо строків зберігання речових доказів, зокрема в якості моменту початку перебігу строку їх зберігання визначено момент отримання речових доказів суб'єктом доказування, а в якості моменту закінчення перебігу вказаного строку – момент їх фактичної передачі для виконання судового рішення, яким вирішено питання про долю речових доказів;

наукові положення щодо вирішення питання про долю речових доказів під час апеляційного провадження та виконання вироку у разі його невіршення судом першої інстанції, зокрема аргументовано, що у ході апеляційного провадження суд апеляційної інстанції повинен рекомендувати суду першої інстанції внести зміни у резолютивну частину вироку у частині вирішення питання про долю речових доказів, а під час виконання вироку суд першої інстанції, який ухвалив кінцеве судове рішення, повинен вирішити вказане питання у десятиденний строк з дня надходження до суду клопотання учасника кримінального провадження;

теоретичні положення стосовно необхідності вдосконалення нормативного закріплення підстав відшкодування шкоди, завданої втратою або пошкодженням речових доказів, зокрема обґрунтовано доцільність виокремлення двох підстав відшкодування такої шкоди (втрата речових доказів та їх пошкодження) і диференціації способів відшкодування завданої майнової шкоди залежно від його підстави: у разі втрати речового доказу – шляхом відшкодування його вартості у повному обсязі, а у разі пошкодження

речового доказу – шляхом відшкодування понесених власником (законним володільцем) витрат у повному обсязі.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що висновки і пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшої розробки теоретичних і практичних проблем кримінального процесуального доказування (Акт Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ від 27.12.2017 р.);

правотворчій діяльності – для удосконалення КПК України в частині формування, використання, зберігання речових доказів і вирішення питання про них (Лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 22.02.2018 р. № 04-18/11-305);

правозастосовній діяльності судів, органів досудового розслідування й адвокатури – при вивченні судової практики та підготовці рекомендаційних роз'яснень судам нижчого рівня (Акт Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 27.03.2018 р. № 101/0/158-18), при здійсненні правосуддя у кримінальних справах і наданні місцевим судам методичної допомоги у застосуванні кримінального процесуального законодавства (Акт Апеляційного суду Івано-Франківської області від 30.01.2018 р., Акт Апеляційного суду Чернівецької області від 16.04.2018 р.), при здійсненні досудового розслідування у кримінальному провадженні (Акт Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України від 04.12.2017 р.), при організації та проведенні кваліфікаційних іспитів для набуття права на зайняття адвокатською діяльністю та здійсненні дисциплінарного провадження щодо адвокатів у дисциплінарних справах про дисциплінарні проступки, допущені ними під час участі у кримінальному провадженні (Акт Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури Івано-Франківської області від 17.01.2018 р.);

навчальному процесі – при підготовці навчальних програм і лекцій, проведенні різних видів занять з відповідних навчальних дисциплін (Акт Інституту кримінально-виконавчої служби України від 06.02.2018 р., Акт Національного університету «Одеська юридична академія» від 22.12.2017 р., Акт Приватного вищого навчального закладу «Університет Короля Данила» від 15.12.2017 р.), а також під час проведення підготовки суддів, періодичного навчання суддів з метою підвищення рівня кваліфікації та підготовки працівників апаратів місцевих судів (Акт Чернівецького регіонального відділення Національної школи суддів України від 12.02.2018 р.).

Особистий внесок здобувача в опублікованих у співавторстві працях становлять власні теоретичні розробки дисертанта стосовно видів і порядку зберігання під час кримінального провадження матеріальних носіїв секретної інформації, авторська частка яких складає 50 %. Наукові ідеї, що належать співавторам опублікованих праць, у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Положення і висновки дисертації обговорювалися на міжкафедральному семінарі кафедр кримінального процесу і криміналістики Національного університету «Одеська юридична академія» та на засіданні Південного регіонального наукового центру Національної академії правових наук України. Основні результати наукового дослідження оприлюднено на 26 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, симпозиумах, семінарах і засіданнях круглих столів, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Ужгород, 14-15.11.2014 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Достижения, проблемы и перспективы развития уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан» (м. Душанбе, Республіка Таджикистан, 03.12.2014 р.); Міжнародній науковій конференції «Práva veda a prax v tret'om tisícročí» (м. Кошице, Словацька Республіка, 27-28.02.2015 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції» (м. Хмельницький, 17.04.2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Современные проблемы и перспективы развития досудебного производства по материалам и уголовным делам» (м. Мінськ, Республіка Білорусь, 29.05.2015 р.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи» (м. Київ, 26.02.2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «O nouă perspectivă a proceselor de integrare Europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic» (м. Кишинів, Республіка Молдова, 25-26.03.2016 р.); XII Міжнародній науковій конференції молодих вчених та студентів «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 22.04.2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні» (м. Дніпро, 07.12.2016 р.); Всеукраїнському науково-практичному круглому столі «Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці вітчизняних судів» (м. Івано-Франківськ, 09.12.2016 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine» (м. Сандомир, Республіка Польща, 27-28.01.2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Әубәкіров оқулары» (м. Алмати, Республіка Казахстан, 19.02.2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє» (м. Одеса, 19.05.2017 р.); Науково-практичній конференції «Проблеми притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання за скоєні правопорушення» (м. Чернівці, 22.12.2017 р.) та ін.

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено у 65 публікаціях, у тому числі монографії, 27 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 5 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку,

тезах 26 доповідей і наукових повідомлень на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях та інших наукових заходах.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, що включають п'ятнадцять підрозділів, які містять вісім пунктів, висновків, списку використаних джерел (1228 найменувань) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 626 сторінок, з яких основний текст – 398 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну отриманих результатів, охарактеризовано їх практичне значення, наведено дані про апробацію результатів дисертації, публікації за темою дослідження, структуру й обсяг дисертації.

Перший розділ «Теоретико-методологічні основи вчення про речові докази у кримінальному процесі» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню еволюції вчення про речові докази, визначенню його поняття, загальній характеристиці та розкриттю методологічної основи.

У підрозділі 1.1. «Формування вчення про речові докази у кримінальному процесі» розкрито процес виникнення і становлення наукового знання про речові докази. Обґрунтовано доцільність виокремлення у процесі формування вчення про речові докази чотирьох відносно самостійних і послідовно змінюваних етапів: 1) початок 40-х – початок 60-х років XIX століття – характеризується виникненням наукового знання про речові докази як самостійний вид доказів; 2) початок 60-х років XIX століття – початок 20-х років XX століття – відзначається істотним поглибленням наукового знання про речові докази з урахуванням положень Статуту кримінального судочинства 1864 року і сформованої на його основі слідчої та судової практики; 3) початок 20-х років XX століття – 2012 рік – характеризується послідовним розвитком наукового знання про речові докази на основі положень КПК УРСР 1922 року, КПК УРСР 1927 року та КПК УРСР 1960 року; 4) 2012 рік – наш час – відзначається збереженням тенденції щодо всебічного аналізу проблематики речових доказів, який здійснюється з урахуванням норм чинного КПК України, сформованої на його основі слідчої і судової практики, а також практики ЄСПЛ щодо формування та використання речових доказів під час кримінального провадження і забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів.

Розкрито основні тенденції розвитку наукового знання про речові докази протягом наведених етапів, указано на безперервність процесу формування вчення про речові докази і його зумовленість комплексом історично сформованих об'єктивних передумов емпіричного та теоретичного характеру.

Обґрунтовано доцільність виокремлення у системі теорії кримінального процесуального доказування відносно відокремленого вчення про речові докази, розробка у межах якого системи відповідних теоретичних і практичних положень сприятиме подальшій систематизації наукового знання про речові докази, усуненню існуючих у наукових підходах суперечностей, удосконаленню кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

Підрозділ 1.2. «Поняття та загальна характеристика вчення про речові докази» присвячено визначенню об'єкта, предмета, мети, завдань, значення і системи вчення про речові докази.

Обґрунтовано, що об'єктом указанного вчення виступають речові докази як правове явище та суспільні відносини, що виникають у процесі їх формування (збирання, перевірки, оцінки) і використання у ході досудового розслідування та судового провадження, а також у процесі зберігання речових доказів, вирішення питання про них та відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням.

Предмет вчення про речові докази складають: 1) історія становлення та розвитку нормативного закріплення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження, а також наукових уявлень із цієї проблематики; 2) поняття, сутність і процесуальні властивості речових доказів; 3) види речових доказів; 4) порядок формування та використання речових доказів під час кримінального провадження; 5) строки, порядок та умови зберігання речових доказів, підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої у разі їх втрати або пошкодження; 6) зарубіжний досвід нормативного визначення поняття речових доказів, порядку їх формування та використання у кримінальному провадженні й сформовані у зарубіжних країнах доктринальні підходи і практика з цих питань; 7) способи і порядок вирішення долі речових доказів у кримінальному провадженні; 8) сформовані у практиці ЄСПЛ правові стандарти формування та використання речових доказів у кримінальному провадженні і забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів.

Встановлено, що метою досліджуваного вчення виступає одержання та поглиблення знань, що становлять предмет вчення про речові докази, вдосконалення кримінального процесуального законодавства в частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення долі, вдосконалення практики його застосування та розробка і впровадження у навчальний процес знань, які складають предмет указанного вчення.

Завдання вчення про речові докази відображають напрями досягнення його мети і можуть бути класифіковані на три групи: загальні, спеціальні (окремі) та конкретні.

Значення вказаного вчення зумовлене його метою та завданнями і характеризується за онтологічним, гносеологічним, пояснювальним, конструктивним, адаптаційним, прогностичним, прикладним (практичним) та навчальним аспектами.

Доведено, що система вчення про речові докази відображає послідовність розташування його взаємопов'язаних структурних елементів як цілісної інтеграційної системи та включає в себе загальну та особливу частини.

З урахуванням наведеної загальної характеристики вчення про речові докази, визначено його поняття.

У підрозділі 1.3. «Методологія вчення про речові докази» обґрунтовано притаманність указаному вченню власної методології, структуру якої складають загальні філософсько-світоглядні підходи, загальні принципи, загальнонаукові та конкретно-наукові методи.

Встановлено, що методологія вчення про речові докази являє собою складну динамічну систему. Як складна система, методологія вчення про речові докази не лише включає в себе різноманітні підходи, принципи, методи і прийоми наукового пізнання та методику їх використання, але й володіє притаманними їй інтегративними закономірностями, що зумовлюють взаємозв'язок і взаємодію її структурних елементів у процесі наукового дослідження. Як динамічна система, методологія вчення про речові докази, перебуваючи у постійному пошуку нових підходів, принципів, методів і прийомів наукового пізнання та розробці методики їх використання, удосконалюється та урізноманітнюється.

Обґрунтовано, що основним загальним філософсько-світоглядним підходом, на якому ґрунтується методологія вчення про речові докази, виступає діалектичний, поряд з яким широкого використання набули системний, аксіологічний, герменевтичний, інформаційний, семіотичний, діяльнісний та інші підходи, пізнавальні можливості яких дозволять розкрити ті або інші теоретичні і практичні аспекти проблематики речових доказів. Застосування вказаних світоглядно-методологічних підходів повинно відбуватися з деякими застереженнями, дотримання яких дозволить забезпечити отримання об'єктивного, достовірного та науково обґрунтованого знання про речові докази як об'єкт наукового пізнання (зокрема, з урахуванням логічної пристосованості та гносеологічних можливостей до пізнання речових доказів, запобігання еклектичному поєднанню підходів, їх застосування на основі субординації та додатковості тощо).

Другий розділ «Теоретико-правові основи визначення правової природи речових доказів у кримінальному процесі» складається з двох підрозділів і присвячений дослідженню наукових підходів до поняття, сутності та класифікації речових доказів.

Підрозділ 2.1. «Поняття та сутність речових доказів у кримінальному процесі» включає в себе чотири пункти, в яких здійснено загальну характеристику речових доказів як правового явища.

У пункті 2.1.1. «Історичний розвиток і сучасний стан нормативного закріплення поняття речових доказів у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві» охарактеризовано еволюцію законодавчого визначення поняття речових доказів і виокремлено основні тенденції його вдосконалення на різних етапах розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства. Встановлено, що у перших нормативних визначеннях поняття речових доказів розкривалося шляхом наведення їх відкритого переліку (СКС 1864 року), вказівки на зв'язок речових доказів із подією злочину (КПК Польської Республіки 1928 року), закріплення їх переліку, узагальненого за ознаками, властивими тому чи іншому їх виду (КПК Австро-Угорської монархії 1873 року). На подальших етапах розвитку вітчизняного кримінального процесуального законодавства підхід до розкриття поняття речових доказів за допомогою наведення відкритого переліку їх видів за зв'язком із подією злочину у цілому використовувався у КПК УРСР 1922 року, КПК УРСР 1927 року та КПК України 1960 року. У КПК України 2012 року законодавець, дотримуючись історично сформованого підходу до визначення поняття речових доказів, вніс істотні корективи, замінивши термін «предмети» терміном «матеріальні об'єкти», чітко акцентувавши увагу на зв'язку останніх з відомостями, які містяться у них і підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та змінивши підхід до закріплення переліку речових доказів.

Пункт 2.1.2. «Поняття речових доказів у кримінальному процесуальному законодавстві та доктрині кримінального процесу деяких зарубіжних країн» присвячений характеристиці законодавчих підходів низки країн континентальної (романо-германської) та англосаксонської правових систем і сформованих на їх основі та з урахуванням судової практики доктринальних підходів до визначення поняття речових доказів.

Звернення до компаративно-правового аналізу поняття речових доказів свідчить, що відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві низки зарубіжних країн терміну «речові докази» (зокрема, Республіки Польща, ФРН) або його визначення (зокрема, Австралії, Англії, Канади, США, Французької Республіки), з одного боку, ґрунтується на сформованій правозастосовній практиці та надає правозастосовувачу свободу розсуду у визнанні тих або інших об'єктів речовими доказами, проте, з іншого боку, нерідко призводить до істотного звуження або розширення у доктрині кримінального процесу кола об'єктів, які належать до числа речових доказів.

Поряд із цим, позитивний досвід кримінального процесуального законодавства деяких зарубіжних країн континентальної (романо-германської) правової системи щодо нормативного визначення поняття речових доказів може бути врахований у процесі подальшого вдосконалення їх поняття у КПК України: 1) відмова від наведення у визначенні поняття речових доказів їх казуїстичного переліку та його розкриття шляхом вказівки на предметність речових доказів та їх властивості, якості, стани тощо, які мають значення

для встановлення обставин і фактів, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження (зокрема, КПК Азербайджанської Республіки, КПК Грузії, КПК Республіки Узбекистан); 2) використання, поряд із терміном «речові докази», терміну «речові доказові засоби», за допомогою якого позначаються додатки до протоколів процесуальних дій (зокрема, КПК Республіки Болгарія).

У пункті 2.1.3. «Сутність речових доказів у кримінальному процесі» обґрунтовано доцільність визначення сутності речових доказів за допомогою виокремлення та розкриття їх сутнісних елементів і притаманних їм ознак. Визначення змісту та процесуальної форми в якості сутнісних елементів речових доказів дозволило розкрити їх структуру як правового явища. Здійснення характеристики притаманних речовим доказам ознак предметності, об'єктивності, інформативності та процесуальної визначеності дозволило розмежувати їх з документами як самостійним видом доказів та іншими матеріальними об'єктами, що використовуються у кримінальному провадженні, зокрема, зі зразками для експертизи.

Наведене розуміння сутності речових доказів дозволило запропонувати авторську концепцію речових доказів у кримінальному процесі та, з урахуванням висловлених зауважень до нормативного визначення їх поняття і позитивного досвіду окремих зарубіжних країн у частині його законодавчого закріплення, дозволило обґрунтувати необхідність внесення відповідних змін до ст. 98 КПК України шляхом її викладення у новій редакції.

Пункт 2.1.4. «Процесуальні властивості речових доказів» присвячений розкриттю змісту належності, допустимості та достовірності у контексті дослідження правової природи речових доказів, а також характеристикі достатності доказів. Обґрунтовано, що процесуальні властивості речових доказів являють собою невід'ємні та характерні риси, які дозволяють визнати конкретні фактичні дані, що містяться у матеріальних об'єктах, доказами і використовувати їх під час кримінального процесуального доказування. Якщо з позиції достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення оцінюється сукупність доказів, то кожен окремо взятий речовий доказ має бути оцінений із позиції належності, допустимості та достовірності. У своїй сукупності належність, допустимість, достовірність і достатність речових доказів являють собою систему їх процесуальних властивостей. При цьому належність, допустимість і достовірність виступають індивідуальними процесуальними властивостями речових доказів, оскільки будь-який доказ оцінюється за кожною з них паралельно з іншими доказами, але, як правило, поза взаємозв'язком з останніми (за винятком достовірності). Достатність доказів виступає системною процесуальною властивістю, яка притаманна сукупності наявних на конкретний момент кримінального провадження доказів, дозволяє узагальнити їх, виклавши у логічній послідовності, та визначити наявність взаємозв'язку доказів для прийняття відповідного процесуального рішення.

У підрозділі 2.2. «Класифікація речових доказів у кримінальному процесі» обґрунтовано доцільність її здійснення за сукупністю критеріїв, притаманних як типології доказів у цілому, так і речових доказів зокрема. Доведено, що у процесуальному аспекті обґрунтованою виступає класифікація речових доказів: 1) за відношенням до предмета обвинувачення; 2) за відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту; 3) за відношенням до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; 4) за етапом процесуального провадження, на якому вони зібрані і використовуються; 5) за зв'язком із подією кримінального правопорушення; 6) за можливостями процесуальної індивідуалізації; 7) за суб'єктом збирання: речові докази сторони обвинувачення та речові докази сторони захисту.

Третій розділ «Формування та використання речових доказів під час кримінального провадження» складається з п'яти підрозділів, у яких характеризується структура кримінального процесуального доказування, досліджується механізм формування речових доказів під час досудового розслідування і судового провадження, пропонуються доктринальна та нормативна моделі їх депонування і визначаються способи використання речових доказів у кримінальному провадженні.

У підрозділі 3.1. «Формування та використання речових доказів у структурі кримінального процесуального доказування» обґрунтовано доцільність позначення структурних компонентів кримінального процесуального доказування за допомогою термінів «елементи» (структурний підхід) та «етапи» (функціональний підхід).

Сформовано авторський підхід до визначення структури кримінального процесуального доказування, в якій запропоновано виокремлювати два елементи (етапи): формування доказів та їх використання. Першим елементом (етапом) потрібно охоплювати процесуальну діяльність зі збирання (отримання та процесуального закріплення), перевірки та оцінки доказів, а другим – процесуальну діяльність з обґрунтування слідчим, прокурором, слідчим суддею і судом процесуальних рішень та обґрунтування сторонами кримінального провадження своїх правових позицій.

Підрозділ 3.2. «Формування речових доказів під час досудового розслідування» містить чотири пункти, в яких охарактеризовано механізм збирання, перевірки та оцінки речових доказів у вказаній стадії кримінального провадження.

У пункті 3.2.1. «Способи і порядок збирання речових доказів стороною обвинувачення» розкрито механізм їх збирання слідчим, прокурором.

Охарактеризовано способи збирання речових доказів стороною обвинувачення та запропоновано напрями їх удосконалення. Вказано, що кожен зі способів їх збирання передбачає отримання речових доказів, здійснення їх огляду, упакування, опечатування із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду, у тому числі зі здійсненням фіксації

процесуальній дії за допомогою технічних засобів (зокрема, обов'язкового під час обшуку). У своїй сукупності зазначені дії відображають пізнавальну та посвідчувальну сторони діяльності слідчого, прокурора, що має місце під час застосування будь-якого способу збирання речових доказів стороною обвинувачення.

Встановлено, що законодавець, врегульовуючи способи збирання речових доказів стороною обвинувачення, акцентує увагу на змісті та процесуальній формі речових доказів. Поряд із цим, норми кримінального процесуального закону, які закріплюють способи збирання речових доказів стороною обвинувачення, містять гарантії забезпечення недоторканності права власності на матеріальні об'єкти, вилучені стороною обвинувачення в якості речових доказів, і гарантії забезпечення допустимості речових доказів.

Пункт 3.2.2. «Участь сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у збиранні речових доказів» присвячений розкриттю способів участі вказаних учасників кримінального провадження у збиранні речових доказів та визначенню напрямів їх удосконалення.

Відзначено законодавчу тенденцію до розширення системи способів збирання речових доказів стороною захисту та одночасно вказано на її неспівмірність із системою нормативно закріплених способів їх збирання стороною обвинувачення. Неспівмірною останній виступає й система способів збирання речових доказів потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Встановлено, що законодавець, врегульовуючи способи збирання речових доказів стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, послаблює вимоги процесуальній формі, порівняно зі способами їх збирання стороною обвинувачення. По-перше, він закріплює відкритий перелік способів збирання речових доказів вказаними учасниками кримінального провадження, та передбачає їх отримання у результаті здійснення інших, окрім закріплених ч. 3 ст. 93 КПК України, дій. При цьому законодавець припускає можливість застосування ними будь-яких незаборонених законом способів за умови отримання за їх допомогою речових доказів, які володіють властивостями належності та допустимості. По-друге, вказуючи на необхідність забезпечення останніх, законодавець не визначає вимоги до змісту та процесуальній формі речових доказів, отриманих стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. При цьому він акцентує увагу на пізнавальній стороні діяльності вказаних учасників кримінального провадження, що має місце у разі отримання ними речових доказів.

У пункті 3.2.3. *«Перевірка речових доказів під час досудового розслідування»* розкрито способи і механізми їх перевірки у вказаній стадії кримінального провадження.

Доведено, що система використуваних суб'єктами доказування способів перевірки речових доказів визначається залежно від її етапів: розумового та практичного. Розумовий етап перевірки речових доказів полягає у здійсненні суб'єктами доказування аналізу та синтезу кожного окремо взятого речового доказу, з яких вона розпочинається, та його співставленні з іншими наявними доказами. Практичний етап перевірки полягає в збиранні нових доказів з метою підтвердження або спростування перевірюваного речового доказу.

Обґрунтовано, що під час досудового розслідування перевірка речових доказів здійснюється як слідчим, прокурором, слідчим суддею, так і стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Розкрито способи і механізми перевірки речових доказів у вказаній стадії кримінального провадження стороною обвинувачення. Охарактеризовано особливості здійснення перевірки речових доказів у ході досудового розслідування стороною захисту, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Пункт 3.2.4. «Оцінка речових доказів під час досудового розслідування» присвячений розкриттю механізму їх оцінки у вказаній стадії кримінального провадження та визначенню особливостей оцінки належності, допустимості та достовірності низки речових доказів залежно від їх видів і способів збирання.

Встановлено, що оцінка речових доказів полягає у встановленні їх належності, допустимості, достовірності, а у сукупності з іншими наявними доказами – достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Вирішення питання про належність речових доказів передбачає визначення суб'єктом доказування наявності або відсутності зв'язку його змісту з фактами та обставинами, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню. Вирішення питання про допустимість речових доказів передбачає встановлення суб'єктом доказування умов їх допустимості й обставин, що характеризують кожну з них. Вирішення питання про достовірність речових доказів передбачає встановлення відповідності їх змісту об'єктивній дійсності (включаючи оцінку обставин їх отримання, повноти опису фізичних властивостей у протоколах відповідних слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, незмінності цих властивостей на момент оцінки речових доказів тощо) та придатності на основі такої відповідності використовуватися для встановлення фактів й обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. Вирішення питання про достатність доказів передбачає надання оцінки наявній системі належних, допустимих і достовірних доказів, у тому числі й речових, які необхідні для встановлення обставин, що підлягають доказуванню, та перебувають у взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

У підрозділі 3.3. «Формування речових доказів під час судового провадження» розкрито механізм отримання, перевірки та оцінки речових

доказів під час судового провадження у першій інстанції, а також визначено особливості їх формування у ході судового провадження з перегляду судових рішень.

Доведено, що під час судового провадження у першій інстанції речові докази формуються за умов реалізації засад змагальності та безпосередності, які зумовлюють особливості їх отримання судом, дослідження, перевірки та оцінки. Зокрема, у ході судового провадження у першій інстанції, порівняно з досудовим розслідуванням, специфіка формування речових доказів зумовлюється способами їх отримання, механізмом дослідження шляхом особистого сприйняття судом із забезпеченням безпосередньої участі учасників кримінального провадження, способами перевірки речових доказів шляхом збирання нових доказів, сутністю, формою вираження та правовими наслідками їх оцінки.

Досліджено специфіку, притаманну формуванню речових доказів під час судового провадження з перегляду судових рішень.

Підрозділ 3.4. «Доктринальна модель депонування речових доказів у кримінальному процесі та перспективи її нормативного закріплення» присвячений розробці доктринальної моделі й обґрунтуванню на її основі законодавчої моделі депонування речових доказів як нового субінституту кримінального процесуального права. Депонування речових доказів визначено як процес їх формування під час досудового розслідування слідчим суддею за участі сторін кримінального провадження у випадках, які внаслідок існування об'єктивних причин можуть унеможливити дослідження речових доказів у ході судового провадження. Доктринальна та законодавча модель депонування речових доказів повинна включати у себе підстави проведення огляду речових доказів під час досудового розслідування у судовому засіданні, процесуальний порядок депонування речових доказів, процесуальний порядок дослідження депонованих речових доказів під час судового провадження та особливості їх оцінки судом.

У підрозділі 3.5. «Використання речових доказів у кримінальному провадженні» узагальнено способи їх використання речових доказів під час досудового розслідування та судового провадження і розкрито зміст кожного з виокремлених способів їх використання.

Використання речових доказів визначено як зовнішнє вираження результатів їх оцінки у сукупності з іншими доказами, наявними на момент прийняття конкретного процесуального рішення, на момент проведення конкретної процесуальної дії (пред'явлення речей для впізнання, слідчого експерименту, допиту) або на момент обґрунтування стороною кримінального провадження своєї правової позиції. Залежно від способу використання речових доказів спрямовується, по-перше, на підтвердження встановлених фактів й обставин, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню, забезпечення переконливості процесуального рішення та запобігання його безпідставному оскарженню учасниками кримінального

провадження, по-друге, на підтвердження доказів і встановлення їх логічної узгодженості з іншими наявними на момент перевірки і додатково отриманими під час її проведення доказами або спростування доказів, а також на отримання нових доказів, по-третє, на доведення обґрунтованості правової позиції щодо встановлення фактів й обставин, які мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню.

Четвертий розділ «Забезпечення недоторканності права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів у кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів, у яких визначено механізм зберігання речових доказів, вирішення питання про них і відшкодування шкоди, завданої втраченою або пошкодженим речових доказів.

У підрозділі 4.1. *«Зберігання речових доказів як умова забезпечення недоторканності права власності»* розкрито зміст їх зберігання, охарактеризовано способи зберігання речових доказів під час досудового розслідування та судового провадження, розроблено механізм їх передачі на зберігання (відповідальне зберігання) та уточнено строки зберігання речових доказів.

Зберігання речових доказів визначено як напрям діяльності слідчого, прокурора, слідчого судді, суду у межах їх компетенції і залучених ними учасників кримінального провадження та інших осіб, що спрямовується на забезпечення схоронності речових доказів, їх ознак і властивостей та здійснюється шляхом вжиття сукупності нормативно-закріплених і загальноприйнятих заходів, які зумовлені видом речового доказу, його фізичними властивостями і виступають достатніми для його збереження у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні. Вказана діяльність не охоплюється кримінальним процесуальним доказуванням, але за своєю спрямованістю супроводжує його здійснення.

Доведено, що можливість передачі речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання) зумовлюється низкою умов, основними з яких виступають вид речового доказу, його фізичні властивості та наявність умов для забезпечення його схоронності. Передача речових доказів на зберігання (відповідальне зберігання) повинна здійснюватися за постановою слідчого, прокурора із відібранням в особи, якій вони передаються, письмового зобов'язання щодо їх збереження та складенням акту приймання-передачі речових доказів.

Речові докази підлягають зберіганню з моменту їх отримання, що виступає моментом початку перебігу строку зберігання речових доказів, до їх фактичної передачі для виконання судового рішення, яким вирішено питання про долю речових доказів, що виступає моментом закінчення перебігу вказаного строку.

Підрозділ 4.2. «Забезпечення недоторканності права власності у ході вирішення питання про долю речових доказів» присвячений розкриттю способів вирішення вказаного питання та характеристики порядку вирішення

долі речових доказів під час досудового розслідування, судового провадження у першій інстанції, апеляційного провадження і виконання вироку.

Обґрунтовано, що способи вирішення долі речових доказів обумовлені їх видами, що виділяються за критерієм зв'язку речових доказів із подією кримінального правопорушення (за винятком указаних в абз. 1 ч. 6 ст. 100 КПК України речових доказів, способи вирішення долі яких залежать від особливих властивостей самих речових доказів та їх вартості). Забезпечення недоторканності права власності у ході вирішення питання про долю речових доказів і спеціальну конфіскацію зумовлює обґрунтованість законодавчого підходу щодо визнання пріоритету повернення речових доказів власнику (законному володільцю) перед іншими способами вирішення їх долі. Щодо низки речових доказів законодавець закріплює повноваження застосувати один з передбачених способів вирішення їх долі, вибір конкретного з яких покладається на розсуд слідчого судді, суду та здійснюється ними залежно від обставин кримінального провадження. Формулюючи способи вирішення долі речових доказів, законодавець припускається низки неточностей, що підтверджується результатами дослідження судової практики і вимагають внесення відповідних змін і доповнень до КПК України.

Встановлено, що законодавець не врегульовує порядок вирішення питання про долю речових доказів, якщо воно не вирішувалося судом першої інстанції під час постановлення судового рішення. У свою чергу, це призводить до низки помилок, що допускаються у судовій практиці як судами апеляційної інстанції у ході перегляду судових рішень, якими визначено долю речових доказів, так і судами першої інстанції, які ухвалюють рішення щодо вирішення цього питання під час виконання вироку, якщо воно не було вирішене при постановленні кінцевого судового рішення у кримінальному провадженні.

У підрозділі 4.3. «Відшкодування шкоди, завданої втратою або пошкодженням речових доказів у кримінальному провадженні» розкрито підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої втратою або пошкодженням речових доказів, а також виокремлено, з урахуванням практики ЄСПЛ, та охарактеризовано європейські правові стандарти відшкодування такої шкоди.

З'ясовано, що під час кримінального провадження шкода майновим правам учасників кримінального провадження може бути завдана як втратою речових доказів, так і їх пошкодженням, що виступають підставами її відшкодування. Способи відшкодування завданої майнової шкоди підлягають диференціації залежно від його підстави: у разі втрати речового доказу – шляхом відшкодування його вартості у повному обсязі, а у разі пошкодження речового доказу – шляхом відшкодування понесених власником (законним володільцем) витрат у повному обсязі. Незалежно від підстави, відшкодуванню власнику (законному володільцю) повинна підлягати моральна шкода, завдана втратою або пошкодженням речового доказу.

Встановлено особливості відшкодування шкоди, завданої внаслідок втрати і пошкодження речових доказів стороною обвинувачення, судом: 1) така шкода підлягає відшкодуванню незалежно від їх вини; 2) така шкода відшкодовується державою за рахунок Державного бюджету України.

Обґрунтовано доцільність урахування в ході вирішення питання про відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів, напрацьованих ЄСПЛ правових стандартів: включення до розміру майнової шкоди неотриманих доходів; можливості відшкодування моральної шкоди юридичним особам; можливості здійснення загальної оцінки завданої шкоди на засадах справедливості.

П'ятий розділ «Європейські правові стандарти формування та використання речових доказів під час кримінального провадження і забезпечення права власності на них» складається з двох підрозділів, присвячених виокремленню, з урахуванням практики ЄСПЛ, та характеристики відповідних правових стандартів.

У підрозділі 5.1. «Європейські правові стандарти формування та використання речових доказів у ході кримінального провадження» на основі практики ЄСПЛ узагальнено вказані правові стандарти і здійснено їх характеристику.

Доведено, що у процесі дослідження способів формування доказів, у тому числі й речових, ЄСПЛ використовує статичний і динамічний підходи.

За допомогою застосування статичного підходу ЄСПЛ, як правило, встановлює порушення фундаментальних вимог Конвенції, наслідком яких виступає неможливість використання цих доказів у кримінальному провадженні. У частині оцінки законності способів збирання речових доказів ЄСПЛ визначає: 1) належність використовуваних для їх збирання процесуальних дій; 2) дотримання порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання речових доказів; 3) достатність проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів.

Належними процесуальними діями, що використовуються для збирання речових доказів, у розумінні ЄСПЛ, виступають: 1) огляд житла; 2) обшук, у тому числі приміщень і транспортних засобів; 3) вилучення.

Дотримання порядку проведення процесуальних дій, спрямованих на збирання речових доказів, із позицій ЄСПЛ, полягає у: 1) наявності санкції на проведення обшуку і вилучення; 2) чіткому формулюванні рішення про проведення обшуку без надмірно широких і загальних виразів; 3) наявності в рішенні про проведення обшуку вказівки на підстави його проведення; 4) інформуванні обшукуваного про підстави проведення обшуку: пред'явлення під час обшуку ордеру на обшук і надання йому інформації про те, що шукають; 5) здійсненні протоколювання та огляду вилучених речей.

Достатність проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів ЄСПЛ визначає, виходячи із власного бачення їх кола,

сформованого на основі матеріалів справи, і вказуючи на процесуальні дії, які підлягали проведенню з цією метою.

За допомогою використання динамічного підходу до визначення «несправедливо отриманих» доказів ЄСПЛ оцінює порядок подання доказів національним судам, їх дослідження, оцінки і використання останніми в аспекті дотримання закріплених ст. 6 Конвенції гарантій справедливого судового розгляду. Вони визначаються ЄСПЛ як часткові випадки права на справедливий судовий розгляд справи судом, закріпленого у п. 1 ст. 6 Конвенції. Надаючи оцінку їх забезпеченню у конкретних справах, ЄСПЛ сформував низку правових стандартів подання, дослідження, оцінки і використання речових доказів під час кримінального провадження, дещо уточнюючи і розширюючи зміст закріплених Конвенцією гарантій права на справедливий судовий розгляд: права мовчати і не свідчити проти себе, права подавати докази, права ознайомитися з доказами, поданими стороною обвинувачення, та оспорювати їх.

Підрозділ 5.2. «Європейські правові стандарти забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів під час кримінального провадження» присвячений узагальненню, з урахуванням практики ЄСПЛ, указаних правових стандартів та їх характеристик.

Встановлено, що вирішуючи питання про наявність порушення ст. 1 Першого протоколу, ЄСПЛ: 1) встановлює коло матеріальних об'єктів, що у даній справі охоплюються поняттям «майно», яким у конкретних справах, пов'язаних із застосуванням національними судами обмеження та позбавлення права власності під час кримінального провадження, визнає об'єкти нерухомості (будівлі, у тому числі будинки, квартири, земельні ділянки) та рухоме майно (грошові кошти, дорогоцінні метали і вироби із них, у тому числі дорогоцінне каміння, комп'ютери, транспортні засоби, у тому числі автомобілі і літаки тощо); 2) встановлює наявність у заявника права власності на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу (підтвердженням наявності у заявника права власності на майно ЄСПЛ визнає факт його перебування у розпорядженні заявника та його вилучення у нього, факт реєстрації конкретних видів майна на заявника); 3) встановлює факт втручання у право власності заявника на конкретне майно, порушення якого може призвести до порушення ст. 1 Першого протоколу (підтвердженням факту втручання у право власності заявника на майно ЄСПЛ визнає факт утримання майна як речового доказу на підставі постанови слідчого, факт арешту майна на основі судового рішення, факт конфіскації майна на основі судового рішення); 4) надає правову оцінку допущеному порушенню права власності шляхом визначення норми ст. 1 Першого протоколу, яка підлягає застосуванню ЄСПЛ.

Після цього ЄСПЛ послідовно надає оцінку дотриманню умов правомірності втручання у право власності, якими виступають: 1) дотримання вимоги законності (зокрема, надання оцінки законності вилучення речових

доказів під час слідчих дій та їх приєднання до кримінальної справи, законності накладення арешту на майно під час кримінального провадження, законності застосування спеціальної конфіскації як способу вирішення долі речових доказів до майна як заявника, так і третіх осіб); 2) наявність загального (суспільного) інтересу, якому слугувало втручання у право власності під час кримінального провадження, яким ЄСПЛ визнає інтереси належного відправлення правосуддя (у разі вилучення речових доказів під час слідчих дій та їх приєднання до кримінальної справи), унеможливлення використання майна з метою збереження доказів вчинення злочину та запобігання будь-якому загостренню злочину (у разі накладення арешту на майно під час кримінального провадження), протидія вчиненню злочинів шляхом позбавлення грошових коштів та активів, отриманих у результаті незаконної діяльності або оплачених за рахунок доходів від злочину (у разі застосування спеціальної конфіскації як способу вирішення долі речових доказів); 3) забезпечення справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності, що передбачає досягнення належної, розумної та обґрунтованої пропорційності між заходами, пов'язаними з обмеженням та/або позбавленням права власності під час кримінального провадження, та метою їх застосування, в тому числі з наданням ЄСПЛ оцінки покладеного на заявника національними органами влади тягара (у цьому аспекті ЄСПЛ повинен встановити, чи не покладався на заявника індивідуальний і надмірний тягар та чи йому була надана розумна можливість оскарження застосованих до його майна у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження заходів, пов'язаних з обмеженням та/або позбавленням права власності).

ВИСНОВКИ

У **Висновках** викладено найбільш вагомі наукові результати дослідження, до яких належать такі:

1. Дослідження еволюції наукового знання про речові докази вказує на доцільність виділення у процесі формування вчення про них чотирьох відносно самостійних і послідовно змінюваних етапів, кожен з яких характеризується притаманними йому тенденціями розвитку наукового знання про речові докази як об'єкт пізнання. Протягом перших трьох етапів були створені емпіричні і теоретичні передумови для формування вчення про речові докази, які на завершальному етапі дозволяють виокремити його в якості кримінального процесуального вчення, що характеризується самостійністю та систематизованістю.

2. Вчення про речові докази являє собою систему наукових положень про речові докази як правове явище та закономірності їх формування (збирання, перевірки та оцінки) і використання під час кримінального провадження, зберігання речових доказів, вирішення питання про них і відшкодування шкоди, завданої їх втратою або пошкодженням, а також заснованих на

пізнанні цих закономірностей практичних рекомендацій, спрямованих на удосконалення кримінального процесуального інституту речових доказів і практики його застосування. Як самостійне кримінальне процесуальне вчення воно характеризується притаманними йому об'єктом, предметом, метою, завданнями, значенням і системою.

Вчення про речові докази має власну методологію, що являє собою систему взаємопов'язаних підходів, принципів, методів і прийомів емпіричного та теоретичного пізнання дійсності, які спрямовані на систематизацію існуючих й отримання нових знань, що охоплюються предметом цього вчення, та систему наукових положень про їх використання для вирішення поставлених перед ним завдань. У структурі методології вчення про речові докази доцільно виділити чотири рівні: загальні філософсько-світоглядні підходи, загальні принципи, загальнонаукові та конкретно-наукові методи.

3. Сутність речових доказів у кримінальному процесі підлягає характеристиці за допомогою розкриття: 1) їх сутнісних елементів: а) змісту, який становлять отримані у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку відомості про матеріальний об'єкт, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення, на підставі яких можуть бути встановлені факти та обставини, що мають значення для кримінального провадження і підлягають доказуванню; б) процесуальної форми, яку складають матеріальний об'єкт, що виступає носієм фактичних даних, і відображення шляхом опису відомостей про нього, його фізичні властивості та зв'язок із подією кримінального правопорушення у протоколах слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, під час проведення яких матеріальний об'єкт був отриманий та оглянутий (протоколі огляду предмета, огляду місця події, обшуку, затримання тощо); 2) притаманних їм ознак: а) предметності, яка відображає матеріальний характер речових доказів; б) об'єктивності, що передбачає їх утворення у зв'язку з подією кримінального правопорушення; в) інформативності, яка вказує на зміст речових доказів; г) процесуальної визначеності, що характеризує їх процесуальну форму.

З урахуванням указаних сутнісних елементів та ознак, речові докази являють собою отримані у передбаченому кримінальним процесуальним законом порядку матеріальні об'єкти, які містять відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження.

4. Як і будь-який інший вид доказів, речові докази повинні характеризуватися процесуальними властивостями: 1) належності, що відображає наявність зв'язку між змістом речових доказів і фактами та обставинами, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню; 2) допустимості, що відображає відповідність речових доказів визначеним нормами кримінального процесуального закону вимогам щодо їх отримання з належного джерела, належним суб'єктом із дотриманням встановленого законом порядку отримання; 3) достовірності,

що відображає відповідність змісту речових доказів об'єктивній дійсності та придатність на основі такої відповідності використовуватися для встановлення фактів та обставин, які мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню. У сукупності з іншими доказами вони повинні характеризуватися достатністю, що відображає наявність сукупності належних, допустимих і достовірних доказів, які необхідні для встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та перебувають у взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

5. Класифікація речових доказів дозволяє більш глибоко дослідити окремі їх види, які виділяються за кожним класифікаційним критерієм, і розробити практичні рекомендації щодо їх використання у кримінальному процесуальному доказуванні. Речові докази підлягають класифікації за такими критеріями: відношенням до предмета обвинувачення; відношенням джерела відомостей про доказуваний факт до самого цього факту; відношенням до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні; етапом процесуального провадження, на якому вони зібрані і використовуються; зв'язком із подією кримінального правопорушення; можливостями процесуальної індивідуалізації; суб'єктом збирання.

6. Формування речових доказів включає в себе їх збирання (отримання за допомогою способів, передбачених КПК України, і процесуальне закріплення), перевірку й оцінку.

Під час досудового розслідування способами збирання речових доказів стороною обвинувачення виступають: 1) вилучення під час проведення слідчих (розшукових) дій: обшуку, огляду, ексгумації трупа й освідування; 2) вилучення під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій: виїмки кореспонденції, на яку накладено арешт, контролю за вчиненням злочину та виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації; 3) отримання внаслідок витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб; 4) отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб; 5) отримання під час проведення інших процесуальних дій, зокрема затримання як на підставі ухвали слідчого судді, так і без такої ухвали; 6) вилучення під час тимчасового доступу до речей і документів; 7) одержання на території іноземної держави у результаті здійснення міжнародного співробітництва під час кримінального провадження.

У ході досудового розслідування способами участі сторони захисту, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у збиранні речових доказів виступають: 1) отримання внаслідок витребування від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових і фізичних осіб; 2) ініціювання

проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; 3) здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних і допустимих речових доказів. Поряд із цим, сторона захисту вправі вилучити речові докази під час тимчасового доступу до речей і документів, який виступає найбільш дієвим способом участі підозрюваного та його захисника в їх збиранні.

Перевірка речових доказів як розумово-практична діяльність під час досудового розслідування здійснюється суб'єктами доказування шляхом: 1) аналізу кожного окремо взятого речового доказу – його всебічного дослідження, що здійснюється шляхом уявного розчленування змісту та процесуальної форми і забезпечує їх поглиблене дослідження; 2) синтезу кожного окремо взятого речового доказу – його всебічного дослідження, що здійснюється шляхом уявного об'єднання виділених під час аналізу частин доказу з урахуванням встановлених їх особливостей та забезпечує виявлення зв'язків, відносин і залежностей його частин; 3) співставлення речового доказу з іншими доказами – всебічного дослідження їх у сукупності, що здійснюється шляхом порівняння їх змісту та забезпечує встановлення логічної узгодженості доказів; 4) збирання нових доказів, що здійснюється суб'єктами доказування у межах наданих їм кримінальним процесуальним законом повноважень і забезпечує усунення виявлених суперечностей між речовим доказом та іншими доказами, а за їх відсутності – підтвердження перевіреного речового доказу.

Оцінка належності, допустимості та достовірності кожного речового доказу може здійснюватися суб'єктами доказування під час як його формування, так і використання, а оцінка достатності доказів – лише у ході використання для обґрунтування процесуальних рішень або правових позицій сторін кримінального провадження. Істотна специфіка притаманна оцінці: 1) належності низки речових доказів, що зумовлено їх видом (зокрема, непрямих речових доказів) або способом збирання (зокрема, речових доказів, одержаних у порядку міжнародного співробітництва); 2) допустимості значної кількості речових доказів, що зумовлено можливістю конкретизації обставин, які характеризують вказану процесуальну властивість з позиції дотримання встановленого законом порядку отримання, з урахуванням виду речових доказів (зокрема, заздалегідь ідентифікованих (помічених) або несправжніх (імітаційних) засобів, похідних речових доказів) або способу їх отримання (зокрема, речових доказів, одержаних у порядку міжнародного співробітництва, речових доказів, вилучених під час здійснення адміністративної діяльності, речових доказів, отриманих під час здійснення ОРД); 3) достовірності низки речових доказів, що зумовлено їх видом (зокрема, непрямих речових доказів).

Під час судового провадження у першій інстанції формування речових доказів здійснюється шляхом: 1) їх отримання судом внаслідок подання сторонами кримінального провадження, витребування за їх клопотанням, вилучення у ході тимчасового доступу до речей і документів під час

проведення слідчих (розшукових) дій на підставі ухвали суду, постановленої за клопотанням сторони кримінального провадження; 2) їх дослідження шляхом особистого сприйняття судом із забезпеченням безпосередньої участі учасників кримінального провадження у судовому засіданні, а у разі неможливості доставлення речових доказів у судові засідання – за їх місцезнаходженням; 3) їх перевірки шляхом аналізу кожного окремо взятого речового доказу, його синтезу, співставлення з іншими доказами і збирання нових доказів за допомогою проведення низки судових дій, надання судом за клопотанням сторони кримінального провадження дозволу на проведення тимчасового доступу до речей і документів та доручення органу досудового розслідування провести певні слідчі (розшукові) дії; 4) їх оцінки, яка передбачає встановлення належності, допустимості та достовірності кожного речового доказу, а також достатності доказів.

7. Депонування речових доказів являє собою процес їх формування під час досудового розслідування слідчим суддею за участі сторін кримінального провадження у випадках, які можуть унеможливити їх дослідження у ході судового провадження через наявність об'єктивних причин. Речові докази повинні підлягати депонуванню: 1) за наявності об'єктивних причин, які можуть унеможливити їх огляд під час судового провадження (необхідності їх передачі для реалізації, технологічної переробки або знищення у порядку, визначеному ч. 6 ст. 100 КПК України, існування можливості пошкодження чи знищення речових доказів під час експертизи у порядку, встановленому Міністерством юстиції України, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх дослідження у суді або вплинути на достовірність речових доказів внаслідок зміни їх стану, фальсифікації тощо); 2) із чітким дотриманням процесуального порядку його здійснення, у структурі якого доцільно виокремити такі послідовні етапи: а) ініціювання розгляду питання про депонування речових доказів; б) прийняття слідчим суддею рішення по суті заявленого клопотання; в) здійснення депонування речових доказів шляхом проведення їх огляду під час досудового розслідування у судовому засіданні у місці розташування суду або за їх місцезнаходженням із дотриманням правил проведення огляду речових доказів під час судового розгляду.

8. Під час кримінального провадження речові докази підлягають використанню: 1) слідчим, прокурором, слідчим суддею, судом для обґрунтування будь-яких процесуальних рішень, які постановлюються у кримінальному провадженні; 2) слідчим, прокурором під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а судом – під час проведення судових дій для перевірки будь-яких наявних та отримання нових доказів; 3) сторонами кримінального провадження для обґрунтування правових позицій, що відображається у заявлених ними клопотаннях, пред'явленому цивільному позові у кримінальному провадженні, поданих під час досудового розслідування скаргах (зокрема, скаргах на ухвали слідчого судді, які можуть бути оскаржені у цій стадії кримінального провадження, а стороною захисту –

також скаргах на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора), промовах у судових дебатах, поданих сторонами кримінального провадження апеляційних і касаційних скаргах та запереченнях на них, заявах про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

9. Зміст зберігання речових доказів складає сукупність нормативно-закріплених і загальноприйнятих заходів, які зумовлені видом речового доказу, його фізичними властивостями і виступають достатніми для його збереження у стані, придатному для використання у кримінальному провадженні.

Під час досудового розслідування способами зберігання речових доказів виступають: 1) їх зберігання стороною обвинувачення разом з матеріалами кримінального провадження; 2) їх передача стороною обвинувачення на зберігання до спеціального приміщення, спеціального сейфу, режимно-секретного підрозділу органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або відповідним установам; 3) їх передача стороною обвинувачення на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю).

Під час судового провадження способами зберігання речових доказів виступають: 1) їх зберігання головуючим суддею разом з матеріалами кримінального провадження; 2) їх передача на зберігання у спеціальне приміщення (сховище); 3) їх залишення на зберіганні у режимно-секретному підрозділі органу, у складі якого функціонує слідчий підрозділ, або відповідних установ чи відповідальному зберігання власника (законного володільця), яким вони були передані під час досудового розслідування.

10. Способами вирішення долі речових доказів виступають: 1) спеціальна конфіскація; 2) повернення власнику (законному володільцю); 3) повернення запитуваній стороні; 4) знищення; 5) передача відповідним установам; 6) передача до криміналістичних колекцій експертних установ або заінтересованим особам; 7) залишення у матеріалах кримінального провадження. Способи вирішення долі речових доказів зумовлені їх видами, що виділяються за критерієм зв'язку речових доказів із подією кримінального правопорушення (за винятком вказаних у ч. 6 ст. 100 КПК України речових доказів, способи вирішення долі яких залежать від особливих властивостей самих речових доказів та їх вартості). Щодо низки речових доказів законодавець закріплює повноваження застосувати один з передбачених способів вирішення їх долі, вибір конкретного з яких покладається на розсуд слідчого судді, суду та здійснюється ними залежно від обставин кримінального провадження.

11. Під час кримінального провадження шкода майновим правам учасників кримінального провадження може бути завдана втратою та пошкодженням речових доказів, які виступають підставами її відшкодування. Способи відшкодування завданої майнової шкоди підлягають диференціації залежно від його підстави: у разі втрати речового доказу – шляхом відшкодування його вартості у повному обсязі, а у разі пошкодження речового доказу – шляхом відшкодування понесених власником (законним володільцем) витрат у повному обсязі. Незалежно від підстави, відшкодуванню власнику

(законному володільцю) повинна підлягати моральна шкода, завдана втратою або пошкодженням речового доказу. У ході вирішення питання про відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням під час кримінального провадження речових доказів, підлягають врахуванню напрацьовані ЄСПЛ правові стандарти: 1) включення до розміру майнової шкоди неотриманих доходів; 2) можливість відшкодування моральної шкоди юридичним особам; 3) можливість здійснення загальної оцінки завданої шкоди на засадах справедливості.

12. Під час дослідження способів формування речових доказів ЄСПЛ використовує два підходи: 1) статичний, за допомогою якого надає оцінку законності способів збирання речових доказів (належності використовуваних для цього процесуальних дій, дотримання порядку їх проведення, достатності проведених процесуальних дій для формування необхідних речових доказів) у контексті встановлення порушень фундаментальних вимог Конвенції та вказує в окремих справах на недопустимість речових доказів і неможливість їх використання у зв'язку з отриманням внаслідок застосування актів насильства, жорстокості або інших форм поведінки, які можна характеризувати як тортури, а також погроз їх застосування або отриманням за обставин, які свідчать про очевидну недопустимість речових доказів; 2) динамічний, за допомогою якого оцінює порядок подання речових доказів національним судам, їх дослідження, оцінки і використання в аспекті дотримання закріплених ст. 6 Конвенції гарантій справедливого судового розгляду, дещо уточнюючи і розширюючи їх зміст: права мовчати і не свідчити проти себе, права подавати докази, права ознайомитися з доказами, поданими стороною обвинувачення, та оспорювати їх.

13. У ході надання оцінки законності обмеження або позбавлення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені під час кримінального провадження, ЄСПЛ: 1) вирішує питання про наявність порушення ст. 1 Першого протоколу шляхом встановлення кола матеріальних об'єктів, які у даній справі охоплюються поняттям «майно», та наявності у заявника права власності на них, встановлення факту втручання у право власності заявника на конкретне майно та надання правової оцінки допущеному порушенню права власності шляхом визначення норми ст. 1 Першого протоколу, яка підлягає застосуванню; 2) надає оцінку дотриманню умов правомірності втручання у право власності: а) вимоги законності; б) наявності загального (суспільного) інтересу, якому слугувало втручання у право власності під час кримінального провадження; в) забезпечення справедливого балансу між вимогами загального (суспільного) інтересу та захисту права власності.

14. З метою вдосконалення нормативної моделі інституту речових доказів запропоновано внести зміни і доповнення до КПК України, які уточнюють нормативне визначення поняття речових доказів та перелік їх видів (ст. 98), підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів (ч. 4 ст. 100), порядок їх формування під час

досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 23, ч. 1 ст. 159, ч. 1 і п. 7 ч. 2 ст. 160, ч. ч. 2, 4 і 5 ст. 163, ч. ч. 6 і 7 ст. 163, ч. ч. 2-1 і 5 ст. 165, ч. 1 ст. 166, ч. 2 ст. 168, ч. ч. 2 і 4 ст. 357), порядок зберігання речових доказів (ч. 6 ст. 100), способи і порядок вирішення питання про них (ч. 9 ст. 100, п. 13-4 ст. 537, п. 4 ч. 2 ст. 539), а також законодавчо врегулювати підстави і порядок депонування речових доказів (ст. 237-1), порядок використання у кримінальному процесуальному доказуванні результатів адміністративної діяльності й ОРД (ст. ст. 102-1 і 102-2).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи: монографія / С.О. Ковальчук. – Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2017. – 618 с.

Рецензії: Лоскутов Т.О. Рецензія на монографію С.О. Ковальчука «Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи» / Т.О. Лоскутов // Форум права: Електронне наукове фахове видання. – 2018. – № 1. – С. 119-121 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2018_1_18.pdf; Тітко І.А. Рецензія на монографію С.О. Ковальчука «Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи» / І.А. Тітко // Наше право. – 2018. – № 1. – С. 204-205.

Наукові статті у фахових виданнях України:

1. Ковальчук С.О. Межі вирішення питання про долю речових доказів судом апеляційної інстанції / С.О. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2014. – Вип. 29. – Том 2. – С. 170-173.

2. Ковальчук С.О. Способи збирання речових доказів стороною обвинувачення / С.О. Ковальчук // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2014. – № 2 (10). – С. 1-21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lj.oa.edu.ua/articles/2014/n2/14kosdso.pdf>

3. Ковальчук С.О. Витребування й отримання речей як спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення: теоретичні концепції, нормативне закріплення та практичне застосування / С.О. Ковальчук // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – Вип. 5. – Том 3. – С. 140-145.

4. Ковальчук С.О. Класифікація речових доказів у теорії кримінального процесу / С.О. Ковальчук // Юридичний науковий електронний журнал: Електронне наукове видання. – Запоріжжя, 2014. – Вип. 6. – С. 206-209 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lsej.org.ua/6_2014/57.pdf

5. Ковальчук С.О. Витребування та отримання речей як спосіб участі сторони захисту у формуванні речових доказів / С.О. Ковальчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – Вип. 3 (6). – С. 248-257.

6. Ковальчук С.О. Участь потерпілого, його представника й законного представника у формуванні речових доказів / С.О. Ковальчук // Вісник Запорізького національного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 4 (II). – С. 274-281.

7. Ковальчук С.О. Участь сторони захисту у формуванні речових доказів / С.О. Ковальчук // Право і суспільство. – 2015. – № 3. – Ч. 3. – С. 182-188.

8. Ковальчук С.О. Європейські правові стандарти подання, дослідження, оцінювання й використання речових доказів під час кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2015. – Том XV. – С. 200-210.

9. Ковальчук С.О. Умови передачі речових доказів на відповідальне зберігання власнику (законному володільцю) під час кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2015. – № 5. – С. 210-217.

10. Ковальчук С.О. Огляд речових доказів під час судового розгляду кримінального провадження за їх місцезнаходженням / С.О. Ковальчук // Журнал східноєвропейського права: Електронне науково-практичне видання. – 2015. – № 22. – С. 48-54 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://easternlaw.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/kovalchuk_22.pdf

11. Ковальчук С.О. Забезпечення недоторканності права власності під час застосування спеціальної конфіскації як способу вирішення долі речових доказів / С.О. Ковальчук // Право і суспільство. – 2015. – № 6-2. – С. 188-194.

12. Ковальчук С.А. Сущность и содержание хранения вещественных доказательств в уголовном производстве Украины / С.А. Ковальчук // Європейські перспективи. – 2015. – № 7. – С. 107-113.

13. Ковальчук С.О. Процесуальне оформлення передачі стороною обвинувачення речових доказів на зберігання та відповідальне зберігання / С.О. Ковальчук // Право.ua. – 2015. – № 4. – С. 107-113.

14. Ковальчук С.О. Умови допустимості речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 35. – Ч. II. – Том 3. – С. 132-135.

15. Ковальчук С.О. Строки зберігання речових доказів під час кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2015. – Вип. 18. – Том 2. – С. 130-132.

16. Ковальчук С.О. Зберігання речових доказів стороною обвинувачення / С.О. Ковальчук // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 3. – С. 56-62.

17. Ковальчук С.О. Європейські правові стандарти формування в ході кримінального провадження допустимих речових доказів / С.О. Ковальчук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2015. – Том XVI. – С. 309-321.

18. Ковальчук С.О. Співвідношення речових доказів і зразків для експертизи у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України. – 2016. – № 9. – С. 149-155.

19. Ковальчук С.О. Процесуальна форма речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Право.ua. – 2016. – № 3. – С. 157-164.

20. Ковальчук С.О. Речові докази в кримінальному процесуальному законодавстві й доктрині кримінального процесу країн мусульманської правової системи / С.О. Ковальчук // Право і суспільство. – 2016. – № 5. – С. 168-173.

21. Ковальчук С.О. Поняття речових доказів у кримінальному процесуальному законодавстві й доктрині кримінального процесу країн континентальної (романо-германської) правової системи / С.О. Ковальчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2016. – № 3. – С. 104-109.

22. Ковальчук С.О. Зміст речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2016. – Том XVIII. – С. 87-101.

23. Ковальчук С.О. Збирання нових доказів як способів перевірки речових доказів під час досудового розслідування / С.О. Ковальчук // Вісник Чернівецького університету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2017. – Вип. 3. – С. 158-171.

24. Ковальчук С.О. Аналіз, синтез і співставлення з іншими доказами як способи перевірки речових доказів під час кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Верховенство права. – 2017. – № 5. – С. 78-84.

25. Ковальчук С.О. Належність речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Наше право. – 2017. – № 4. – С. 94-101.

26. Ковальчук С.О. Методологія вчення про речові докази у кримінальному процесі / С.О. Ковальчук // Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького: Журнал. Серія Право. – 2017. – № 4 (16). – С. 184-190.

27. Ковальчук С.О. Поняття та загальна характеристика вчення про речові докази у кримінальному процесі / С.О. Ковальчук // Право.ua. – 2017. – № 3. – С. 100-106.

Наукові статті у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку:

1. Ковальчук С.А. Критерии классификации доказательств в теории уголовного процесса и обоснованность их использования для типологии

вещественных доказательств / С.А. Ковальчук // Jurnalul juridic national: teorie și practică (Republica Moldova). – 2014. – № 6 (10). – P. 242-247.

2. Ковальчук С.О. Класифікація речових доказів за їх зв'язком з подією кримінального правопорушення / С.О. Ковальчук // European political and law discourse (Czech Republic). – 2014. – Issue 6. – Volume 1. – P. 691-698.

3. Ковальчук С.О. Відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів, за кримінально-процесуальним законодавством України / С.О. Ковальчук // Visegrad journal on human rights (Slovak Republic). – 2016. – Issue 2. – Part 2. – P. 82-87.

4. Ковальчук С.А. Вещественные доказательства в уголовном процессуальном законодательстве и доктрине уголовного процесса стран англосаксонской правовой системы / С.А. Ковальчук // Legea si Viata (Republica Moldova). – 2016. – Nr 11/2. – P. 42-46.

5. Ковальчук С.О. Європейські правові стандарти забезпечення під час кримінального провадження права власності на майно, визнане речовим доказом / С.О. Ковальчук // Visegrad journal on human rights (Slovak Republic). – 2017. – Issue 4. – Volume 1. – P. 68-72.

Тези доповідей і наукових повідомлень:

1. Ковальчук С.О. Вирішення питання про долю речових доказів під час виконання вироку / С.О. Ковальчук // Політико-правові реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Херсон, 10-11 жовтня 2014 року). – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2014. – С. 196-199.

2. Ковальчук С.А. Свойства вещественных доказательств в уголовном производстве / С.А. Ковальчук // Правовые реформы в Молдове, Украине и Грузии в контексте евроинтеграционных процессов: Материалы Международной научно-практической конференции (г. Кишинев, Республика Молдова, 7-8 ноября 2014 года): в 2 ч. – Ч. 2. – Кишинев: Cetatea de Sus, 2014. – С. 177-179.

3. Ковальчук С.О. Оцінка допустимості речових доказів, одержаних у порядку міжнародного співробітництва / С.О. Ковальчук // Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 14-15 листопада 2014 року). – Ужгород: ФОП Бреза А.Е., 2014. – С. 195-197.

4. Ковальчук С.О. Вирішення питання про долю речових доказів під час досудового розслідування / С.О. Ковальчук // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні: Збірник матеріалів Інтернет-конференції (м. Київ, 28 листопада 2014 року). – К.: Національна академія прокуратури України, 2014. – С. 107-109.

5. Ковальчук С.А. Основания признания вещественных доказательств недопустимыми в Модельном УПК и национальном уголовно-процессуальном законодательстве государств-участников СНГ / С.А. Ковальчук //

Достижения, проблемы и перспективы развития уголовно-процессуального законодательства Республики Таджикистан: Материалы международной научно-практической конференции (г. Душанбе, Республика Таджикистан, 3 декабря 2014 года). – Душанбе: Ирфон, 2014. – С. 123-130.

6. Ковальчук С.О. Порядок зберігання речових доказів, одержаних у порядку міжнародного співробітництва, та повернення їх запитуваній стороні / С.О. Ковальчук // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: Матеріали III Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2014 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2014. – С. 89-94.

7. Ковальчук С.О. Вилучення речей у ході тимчасового доступу до них як спосіб збирання речових доказів стороною обвинувачення / С.О. Ковальчук // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 5 грудня 2014 року). – Харків: ХНУВС, 2014. – С. 67-69.

8. Ковальчук С.О. Похідні речові докази у кримінальному процесі України / С.О. Ковальчук // *Právna veda a prax v tret'om tisícročí: Zborník príspevkov z Medzinárodnej vedeckej konferencie* (Košice, Slovenská Republika, 27-28 február 2015). – Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2015. – P. 177-179.

9. Ковальчук С.О. Безпосередність дослідження речових доказів під час судового розгляду / С.О. Ковальчук // Теоретико-прикладні проблеми юридичної науки на сучасному етапі реформування кримінальної юстиції: Збірник тез всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Хмельницький, 17 квітня 2015 року). – Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2015. – С. 76-79.

10. Ковальчук С.О. Правило «плодів отруєного дерева» та практика його застосування при оцінці допустимості речових доказів / С.О. Ковальчук // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми: Збірник матеріалів Четвертої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 24-25 квітня 2015 року). – Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2015. – С. 92-97.

11. Ковальчук С.О. Використання похідних речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Правові та інституційні механізми забезпечення сталого розвитку України: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 15-16 травня 2015 року): у 2 т. – Т. 2. – Одеса: Юридична література, 2015. – С. 327-329.

12. Ковальчук С.А. Материальные носители секретной информации как вещественные доказательства и особенности их хранения в ходе досудебного производства / С.А. Ковальчук // Современные проблемы и перспективы развития досудебного производства по материалам и уголовным делам: материалы Международной научно-практической конференции (г. Минск,

Республика Беларусь, 29 мая 2015 года). – Минск: Академия МВД, 2015. – С. 71-74.

13. Ковальчук С.О. Заздалегідь ідентифіковані (помічені) і несправжні (імітаційні) засоби та умови їх використання як речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Процесуальне та криміналістичне забезпечення розслідування кримінальних правопорушень в світлі вимог сучасного Кримінального процесуального кодексу України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (м. Одеса, 26 листопада 2015 року). – Одеса: ОДУВС, 2015. – С. 230-233.

14. Ковальчук С.О. Формування речових доказів у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій / С.О. Ковальчук // Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Національний авіаційний університет, 26 лютого 2016 року). Том 1. – Тернопіль: Вектор, 2016. – С. 316-318.

15. Ковальчук С.А. Понятие вещественных доказательств по УПК Украины: обоснованность нормативного определения / С.А. Ковальчук // *O nouă perspectivă a proceselor de integrare Europeană a Moldovei și Ucrainei: aspectul juridic: Materialele conferinței internaționale științifico-practice* (Chișinău, 25-26 martie 2016). – Chișinău: Cetatea de Sus, 2016. – P. 192-195.

16. Ковальчук С.О. Формування речових доказів у кримінальному провадженні: зміст правової категорії / С.О. Ковальчук // Правова система України: сучасний стан та актуальні проблеми: Збірник матеріали п'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 15 квітня 2016 року). – Івано-Франківськ: Голіней О.М., 2016. – С. 171-174.

17. Ковальчук С.О. Співвідношення документів-доказів і документів-речових доказів у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Від громадянського суспільства – до правової держави: Матеріали XII Міжнародної наукової конференції молодих вчених та студентів (м. Харків, 22 квітня 2016 року). – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2016. – С. 164-167.

18. Ковальчук С.О. Застосування спеціальної конфіскації до майна пов'язаних із засудженими осіб як способу вирішення долі речових доказів за КПК України / С.О. Ковальчук // Гуманізація кримінальної відповідальності та демократизація кримінального судочинства: Матеріали Міжнародного науково-практичного симпозиуму (м. Івано-Франківськ, 18-19 листопада 2016 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2016. – С. 89-92.

19. Ковальчук С.О. Основні способи використання речових доказів під час досудового розслідування / С.О. Ковальчук // Принципи та стандарти змагального кримінального процесу на досудовому провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 7 грудня

2016 року). – Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017. – С. 87-90.

20. Ковальчук С.О. Очевидна недопустимість речових доказів у практиці ЄСПЛ (на прикладі справи «Лісіка проти Хорватії») / С.О. Ковальчук // Застосування рішень Європейського суду з прав людини у практиці вітчизняних судів: Збірник матеріалів Всеукраїнського науково-практичного круглого столу (м. Івано-Франківськ, 9 грудня 2016 року). – Івано-Франківськ: Видавник Голіней О.М., 2016. – С. 73-77.

21. Ковальчук С.О. Ознаки речових доказів в українській доктрині кримінального процесу / С.О. Ковальчук // Development of legal regulation in East Europe: experience of Poland and Ukraine: International scientific-practical conference (Sandomierz, Poland, 27-28 January 2017). – P. 184-187.

22. Ковальчук С.А. Освидетельствование в системе способов собирания вещественных доказательств стороной обвинения по УПК Украины / С.А. Ковальчук // Әубәкіров оқулары: Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары (Алматы, Қазақстан Республикасы, 19 ақпан 2017 ж.) – Аубакировские чтения: Материалы Международной научно-практической конференции (г. Алматы, Республика Казахстан, 19 февраля 2017 года). – Алматы: Қазақстан Республикасы ПМ Алматы академиясы, ҒЗжРБЖҰБ, 2017. – С. 199-200.

23. Ковальчук С.О. Дослідження речових доказів у структурі кримінального процесуального доказування / С.О. Ковальчук // Традиції та новачі юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 19 травня 2017 року). У 2-х т. – Т. 2. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2017. – С. 373-375.

24. Ковальчук С.О. Використання речових доказів слідчим суддею для обґрунтування процесуальних рішень / С.О. Ковальчук // Процесуальне та криміналістичне забезпечення досудового розслідування: Збірник тез Науково-практичного семінару (м. Львів, 01 грудня 2017 року). – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. – С. 54-57.

25. Ковальчук С.О. Особливості оцінки у кримінальному провадженні допустимості матеріальних об'єктів, отриманих під час здійснення оперативно-розшукової діяльності / С.О. Ковальчук // Теоретичні та практичні проблеми розвитку кримінального права і процесу: Матеріали VI Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Івано-Франківськ, 08 грудня 2017 року). – Івано-Франківськ: Редакційно-видавничий відділ Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького, 2017. – С. 29-33.

26. Ковальчук С.О. Особливості оцінки у кримінальному провадженні матеріальних об'єктів, отриманих під час здійснення адміністративної діяльності / С.О. Ковальчук // Проблеми притягнення особи до кримінальної відповідальності та призначення покарання за скоєні правопорушення:

Матеріали Науково-практичної конференції (м. Чернівці, 22 грудня 2017 року). – Чернівці, 2017. – С. 91-94.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Ковальчук С.О. Коментар до Глави 40. Кримінальне провадження, яке містить відомості, що становлять державну таємницю / С.О. Ковальчук, Г.Р. Крет // Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х: Одиссей, 2013. – С. 898-909.

2. Ковальчук С.А. Комментарий к Главе 40. Уголовное производство, содержащее сведения, составляющие государственную тайну / С.А. Ковальчук, Г.Р. Крет // Уголовный процессуальный кодекс Украины: Научно-практический комментарий / Отв. ред.: С.В. Кивалов, С.Н. Мищенко, В.Ю. Захарченко. – Х: Одиссей, 2013. – С. 966-978.

3. Ковальчук С.О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження / С.О. Ковальчук // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2 (6). – С. 190-195.

4. Ковальчук С.О. Матеріальні носії секретної інформації: поняття, види і порядок зберігання під час кримінального провадження / С.О. Ковальчук, Г.Р. Крет // Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія». – 2013. – Том XIII. – С. 410-419.

5. Ковальчук С.О. Фактичні дані, що містяться у документах, як похідний доказ та межі їх використання у кримінальному провадженні / С.О. Ковальчук // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – Вип. 2 (5). – С. 235-244.

6. Ковальчук С.О. Особливості оцінки доказів судом апеляційної інстанції / С.О. Ковальчук // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса: Юридична література, 2013. – С. 415-419.

АНОТАЦІЯ

Ковальчук С.О. Вчення про речові докази у кримінальному процесі: теоретико-правові та практичні основи. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2018.

Дисертація є першою в Україні, після набрання чинності КПК України 2012 року, кваліфікаційною науковою працею, в якій на основі комплексного аналізу проблем нормативно-правового та правозастосовного характеру

розроблено й обґрунтовано концепцію речових доказів у кримінальному процесі з урахуванням європейських правових стандартів справедливого правосуддя та забезпечення прав учасників кримінального провадження.

У дисертації розкрито теоретико-методологічні основи вчення про речові докази у кримінальному процесі. Досліджено поняття та сутність речових доказів, охарактеризовано їх процесуальні властивості та наведено класифікацію. Розкрито зміст формування та використання речових доказів як елементів (етапів) кримінального процесуального доказування. Досліджено поняття, сутність і зміст зберігання речових доказів, розкрито способи та порядок вирішення питання про них, визначено підстави і порядок відшкодування шкоди, завданої втратою та пошкодженням речових доказів. Охарактеризовано європейські правові стандарти формування та використання речових доказів у ході кримінального провадження і забезпечення права власності на матеріальні об'єкти, вилучені в якості речових доказів під час кримінального провадження.

Розроблено науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на вдосконалення КПК України у частині визначення поняття речових доказів, порядку їх формування, використання, зберігання та вирішення питання про них під час кримінального провадження.

Ключові слова: речові докази, вчення про речові докази, формування речових доказів, збирання речових доказів, перевірка речових доказів, оцінка речових доказів, використання речових доказів, зберігання речових доказів, втрата речових доказів, пошкодження речових доказів, вирішення питання про долю речових доказів, європейські правові стандарти.

АННОТАЦИЯ

Ковальчук С.А. Учение о вещественных доказательствах в уголовном процессе: теоретико-правовые и практические основы. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2018.

Диссертация является первой в Украине, после вступления в силу УПК Украины 2012 года, квалификационной научной работой, в которой на основе комплексного анализа проблем нормативно-правового и правоприменительного характера разработана и обоснована концепция вещественных доказательств в уголовном процессе с учетом европейских правовых стандартов справедливого правосудия и обеспечения прав участников уголовного производства.

В диссертации раскрыты теоретико-методологические основы учения о вещественных доказательствах в уголовном процессе. Исследованы понятие и сущность вещественных доказательств, охарактеризованы их

процессуальные свойства и приведена классификация. Раскрыто содержание формирования и использования вещественных доказательств как элементов (этапов) уголовного процессуального доказывания. Исследованы понятие, сущность и содержание хранения вещественных доказательств, раскрыты способы и порядок разрешения вопроса о них, определены основания и порядок возмещения ущерба, причиненного потерей и повреждением вещественных доказательств. Охарактеризованы европейские правовые стандарты формирования и использования вещественных доказательств в ходе уголовного производства и обеспечения права собственности на материальные объекты, изъятые в качестве вещественных доказательств во время уголовного производства.

Разработаны научно обоснованные предложения, направленные на усовершенствование УПК Украины в части определения понятия вещественных доказательств, порядка их формирования, использования, хранения и разрешения вопроса о них в ходе уголовного производства.

Ключевые слова: вещественные доказательства, учение о вещественных доказательствах, формирование вещественных доказательств, собирание вещественных доказательств, проверка вещественных доказательств, оценка вещественных доказательств, использование вещественных доказательств, хранение вещественных доказательств, утрата вещественных доказательств, повреждение вещественных доказательств, разрешение вопроса о судьбе вещественных доказательств, европейские правовые стандарты.

SUMMARY

Kovalchuk S.O. The doctrine of material evidences in the criminal process: theoretical, legal and practical basis. – Manuscript.

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in specialty 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminology; Forensic Examination; Operational search activity. – National University «Odesa Law Academy», Odesa, 2018.

The dissertation is the first qualifying scientific work in Ukraine, after the entry into force the CPC of Ukraine from 2012, in which, on the basis of a complex analysis of problems of normative, legal and law enforcement nature, the concept of material evidences in the criminal process was developed and substantiated, taking into account the European legal standards of fair justice and ensuring the rights of participants of criminal proceedings.

On the basis of the scientists works' analysis the process of formation of the doctrine of material evidences was described, the expediency of its isolation as an independent criminal procedural doctrine was grounded, the concept of the doctrine of material evidences was defined and its object, subject, purpose, tasks, meaning, system and methodological basis were disclosed in the dissertation.

On the basis of the complex approach, the essence of material evidences as a legal phenomenon is disclosed by defining both their essential elements and the

features, inherent to them. To the essential elements of material evidences it is proposed to attribute their contents and procedural form. The system of signs of material evidences, to which subjectivity, objectivity, informality and procedural certainty are included, has been improved. The author's definition of the concept of material evidences is given and the author's concept of material evidences in the criminal process is proposed.

The system of procedural properties of material evidences is disclosed, their characteristics are described, and, taking into account the obtained results, the concept of belonging, admissibility and reliability of material evidences is determined.

The criteria for classifying material evidences, the use of which will provide a comprehensive reflection of various aspects of this legal phenomenon and will allow taking into account the peculiarities of each type of material evidences in the process of their formation and use, are singled out.

The further development of scientific provisions concerning the structure of criminal procedural proof in which it has been proposed to allocate two elements (stages): the formation of evidences and use of evidences. The contents of the formation of material evidences during the pre-trial investigation was characterized and the peculiarities of the formation of material evidences during the judicial proceedings were determined.

The substantiation of the verification of material evidences by the defense side, the victim and the representative of the legal entity, in respect of which the proceedings are being conducted.

The doctrinal model of the depositing of material evidences in the criminal process is proposed. The legal model of the depositing of material evidences as a new sub-institution of criminal procedural law is substantiated.

The place of use of material evidences in the structure of criminal procedural proof is found out. The ways of use of material evidences to the number of which it is proposed to attribute their use by the investigator, prosecutor, investigating judge, court for substantiation of procedural decisions, their use for verification of available and obtaining of new evidences, their use by the sides of criminal proceedings for substantiating of their legal positions are generalized.

The concept, essence and contents of material evidences' storage as a condition of ensuring the inviolability of property rights are disclosed and the terms, procedure and conditions of their storage are characterized. The doctrinal definition of the contents of the material evidences' storage has been improved. A mechanism for the transfer of material evidences to storage (responsible storage) has been developed. The moment of the beginning and the moment of the expiration of the period of storage of material evidences are determined.

The ways of the issue solution concerning the fate of material evidences during pre-trial investigation and judicial proceedings are characterized and the order of solution of their fate by the investigating judge and the court are described. The condition of the ways of solution the material evidences' fate by their types is

proved. The necessity of ensuring the priority of the material evidences' return as a way of their fate solution was justified.

The theoretical positions, concerning the necessity of improving the normative consolidation of the grounds for compensation of damage, caused by loss or damage of material evidences, have been further developed. Based on ECHR practice, the European legal standards for compensation of damage, caused by loss and damage of material evidences, are singled out.

Based on international legal acts and ECHR practice, the European legal standards of the formation and use of material evidences in the course of criminal proceedings and the provision of property rights to material objects, seized as material evidences in the course of criminal proceedings, have been characterized.

The scientifically substantiated proposals, aimed at improving the CPC of Ukraine in the field of the concept of material evidences, their formation, use, storage and solution of the issue about them during criminal proceedings, have been developed.

Key words: material evidences, the doctrine of material evidences, the formation of material evidences, the collection of material evidences, the verification of material evidences, the evaluation of material evidences, the use of material evidences, the storage of material evidences, the loss of material evidences, the damage to material evidences, the solution of the fate of material evidences, European legal standards.

Підписано до друку 22.05.2018 р. Формат 60х90/16.
Ум.-друк. арк. 1,9. Тираж 100 прим. Зам. № 1806-1а.

Видажник і виготовлювач ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25
Тел. (048) 7777-591.